

sten schätzen. Ein beachtlicher Teil der Studenten gab an, dass es so einen Menschen nicht gibt, weiter ist die Meinung vertreten, dass es die Mutter mit ihrer Opferbereitschaft, Milde und Arbeitsfreude ist und endlich wird der Lehrer mit seiner Liebe zum Lehrfach als Vorbild hervorgehoben.

Im 4. Teil stellten wir Fragen, die in direkten Bezug zur politischen Erziehung sind, so zum Beispiel die Frage, wie ihnen der Unterricht im Rahmen des Marxismus-leninismus hilft. Hier einige typische Antworten: „Die Ideale des Kommunismus haben mich begeistert.“ (Fragebogen Nr. 59.) „Der Unterricht des Marxismus-leninismus hat mein Verantwortungsgefühl zur Gesellschaft gestärkt.“ (Fragebog. Nr. 43.) Sehr oft wird gesagt, dass der Unterricht zur Präzisierung der Weltanschauung geführt hat. Gleichzeitig wird betont, dass der Dogmatismus schädlich ist: Von den Problemen des Marxismus hat der gesetzmässige Untergang des Kapitalismus und Sieg des Kommunismus grösstes Interesse der Studenten hervorgerufen. Gleichzeitig kann man aus den Antworten entnehmen, dass die Studenten von dieser Gestzmässigkeit auch überzeugt sind. Weiter waren es philosophische Probleme, wie das Problem der Notwendigkeit, Wahrheit, Freiheit, die unsere Studenten als wichtig befindend.

Dass die Studenten nicht unpolitisch sind und es auch nicht sein können, zeigen die Antworten auf die letzte Frage. Hier wollten wir näheres über das Verantwortungsgefühl der Studenten gegenüber der Gesellschaft kennenlernen, hauptsächlich im Bezug zu gewissen Mängeln. Die Antworten beweisen, dass ihnen das Leben unserer Gesellschaft wirklich am Herzen liegt. Dabei sieht die absolute Mehrheit den Brennpunkt zur Lösung aller ab und zu erscheinenden Schwierigkeiten in der richtigen Erziehung. Alle, vom Kleinsten bis ins hohe Alter, sollen in den Erziehungsprozess einbezogen werden, an erster Stelle der Erzieher selbst. Grosses Gewicht wird der politischen Erziehung beigelegt. Manche verlangen eine feste, fast eisernen Disziplin und wollen jede Disziplinlosigkeit streng bestrafen. (Einer tritt für die Todesstrafe ein.) Für unverbesserliche Egoisten und Faulenzer soll eine Reservation geschaffen werden (kein Kerker).

Zum Abschluss möchte ich noch betonen, dass die Antworten, wie man zum Teil auch aus den Zitationen entnehmen kann, auf das Verantwortungsgefühl der Studenten hinweisen. Sie wollen nicht absichtslos. Weiters kann man schon vor Abschluss der Aktion sagen, dass wir die Antworten nach gründliche Analyse auch im Erziehungsprozess beachten müssen. Die Antworten selbst, dh. nach ihrem Inhalt und Art der Lösung einzelner Probleme, kann dabei nicht immer massgebend sein. Darum ging es auch nicht, wenigstens nicht an erster Stelle. Sie widerspiegeln aber ganz gut die Denkweise der Studenten.

Wir sind daher der Ansicht, dass diese Form des Kontaktes zwischen Lehrer und Studenten sehr effektiv ist und in der Zukunft noch mehr ausgenutzt werden sollte.

Walter Smrčka

Anton Jurovský: Duševný život v spoločenských podmienkach Osveta, Bratislava 1963, 332 str.).

Sociální psychologie je jedním z oborů, které po překonání éry kultu osobnosti se začínají rozvíjet též v socialistických zemích. Doba, kdy tato věda byla jednostranně chápána jako buržoazní psycho-sociologie je definitivně za námi. U nás se po počátečních diskusích o předmětu a úkolech sociální psychologie (viz zejména články v Československé psychologii, č. 1–3, r. 1963) objevila též první knižní publikace o tomto předmětu v podobě monografie Antona Jurovského.

Nepovažujeme se za kompetentní posuzovat knihu z užšího, odborně psychologického hlediska; obor sociální psychologie je však natolik úzce spjat s obecně společenskými problémy, že je třeba jí věnovat pozornost i z hlediska historického materialismu a marxistické sociologie. S potřebností takového přístupu konečně souhlasí i sám autor knihy, který hned v předmluvě zdůrazňuje, že bez uplatnění všeobecné metodologie historického materialismu v sociálněpsychologickém bádání vždy se objevuje riziko, že už problémy zkoumání se postaví nesprávně, čímž celá práce dostane neaktuální, ba až formalistický charakter, a že se nesprávně, odtržené od podstaty společenských dějů, interpretují též výsledky takového zkoumání“ (str. 6). Snaha — i když ne všude zdářila — o marxistický přístup k problémům je také nesporným kladem knihy. Je konečně jisté nejen to, že se následně vědecká sociální psychologie noobejde, bez marxismu, ale že též disciplíny označované tradičně jako součásti marxismu-leninismu nezbytně potřebují sociální psychologii, mají-li porozumět společenským procesům v celku, tj. rovněž jejich psychologické stránce.

Kniha A. Jurovského je rozdělena do 7 hlavních kapitol: I. jedinec a společenské pod-

mínky, II. základní duševní procesy v společenských podmínkách, III. zvláštní duševní procesy v společenských podmínkách, IV. člověk v společenských skupinách, V. člověk v davu, VI. masové komunikační prostředky, VII. vpravenost jedince do společenských podmínek. Každá hlavní kapitola je dále rozdělena do 4 až 8 podkapitol.

I. kapitola probírá hlavně otázky předmětu sociální psychologie, problémy vztahu lidského organismu k prostředí obecně a k sociálnímu prostředí zvlášť a otázky socializace jedince. Kapitola II. má nejbližší k problematice obecné psychologie; pojednává o motivačních procesech (pudy, potřeby), citech, poznávacích procesech, sebevědomí a osobnosti ve společenských podmínkách. III. kapitolou se autor dostává k sociálně psychologické problematice v užším smyslu pojednáním o psychických jevech, které samou svou podstatou závisí na situacích, kdy se individuum stýká s jinými lidmi (citová náklaza, sugesce, nápodoba, přebírání úloh, sociální postoje). Kapitola IV. analyzuje takové psychické procesy ve společenských skupinách (především malých), jakými jsou konformita, intelektuální výkony, chťení a pracovní výkony, postoje a vůdcovství. V. kapitola poměrně podrobně rozebírá komplex davových jevů na základě Brownova třídění davů. Kapitola VI. pojednává o psychologické stránce masové komunikace, zejména o podmínkách účinnosti tisku, rozhlasu a filmu. Poslední kapitola analyzuje proces vpravení jedince do kolektivní rodiny, hracích a přátelských skupin, sdružení a do skupin pracovních, věnuje pozornost tvorbě charakteru a duševní hygieně.

Za společensky pro nás nejzávažnější lze považovat kap. IV., VI. a VII. Věcný rejstřík (vedle osobního) umožňuje snadnou orientaci po jednotlivých problémech. Kniha je psána jasným a přístupným slohem a vybavena množstvím schémat a tabulek.

Uvedená tematika sama už napovídá, že autor jako předmět sociální psychologie nechápe psychologii (mentalitu) společenských skupin, jak to činí převážně sociologicky orientovaní sociální psychologové (např. A. G. Kovalev), nýbrž „to, jak se jeví psychično člověka (tj. *jedince*, St.) v sociálních podmínkách, tedy při jeho styku s jinými lidmi“ (str. 14). Jurovský se tím přidružuje k dnešní většině sociálních psychologů, která tento obor pěstuje jako disciplínu *psychologickou*.

Nemáme v úmyslu podceňovat obrovský význam zkoumání, na která je zaměřena kniha A. Jurovského a práce ostatních sociálních psychologů stejné orientace. Je však rovněž třeba věnovat pozornost tomu, co po vzoru G. V. Plechanova bývá označováno jako *společenská psychologie*, tj. mentalitě tříd, národů a velkých společenských skupin vůbec. A. Jurovský a mnozí jiní marxističtí i nemarxističtí sociální psychologové zkoumání tohoto druhu považují za úkol sociologů, nikoli sociálních psychologů. Otázka kompetentnosti oboru pro zkoumání toho, či onoho jevu může být ovšem předmětem diskuse a rozhodující tu patrně nebude jen celková povaha zkoumaného jevu, ale jednotlivé jeho specifické stránky a vztahy, které jsou předmětem zkoumání, jakož i použité metody zkoumání. Rozhodně je však třeba odmítnout názor, který společenskou psychologii (mentalitu velkých společenských skupin) nepovažuje za skutečný duševní jev, ale za „obraznou analogii“ a „spekulativní konstrukce“ (A. Jurovský, *Pojem a postavenie sociálnej psychológie*, Československá psychologie, 1963, str. 102–103) a každé zkoumání tohoto jevu šmahem označuje jako psycho-sociologii. Zaměřuje se tu zřejmě idealistické uznávání zvláštní „duše“ davu, národů atd. jakoby *nezávislé* na nervové soustavě jednotlivých členů těchto skupin s materialistickým uznáváním existence psychických rysů, na mozku, nervové soustavě jedinců plně závislých, přitom však *společných* celým kolektivum lidí díky jejich životu ve společných materiálních podmínkách. Ve své knize Jurovský tyto chybné formulace sice výslovně neopakuje, avšak i zde uvádí jen dvě možné koncepce: buď reakční psycho-sociologie, anebo sociální psychologie vymaněná z rámce sociologie a chápaná jako věda o psychice individua ve společenských podmínkách (srov. *Duševný život*, str. 12–14).

Největší zásluhou knihy A. Jurovského je, že seznamuje československého čtenáře přístupnou formou s problematikou, která u nás doposud nebyla knižním způsobem zpracována a jejíž závažnost pocítujeme v praxi denního života. Jako práce všeobecně informativní nepojednává o sociálněpsychologické tematice v plně šíři, neboť tento vědní obor je dnes už tak rozsáhlý, že nemůže být odborně zvládnut jedním pracovníkem. Kniha také není příručkou pro úzký okruh odborníků, kteří se zajímají o detailní hloubkové studie. Domnívám se však, že též (a především) jako práce určená širšímu okruhu čtenářů socialistické země se měla některými problémy přece jen hlouběji zabývat, především působením současného *trvalého* životního prostředí na jedince. Neúměrně málo — v porovnání např. s kapitolou o jevech davových — se dovidáme o psychologii pracovních skupin, o vztazích mezi vedoucími pracovníky (na str. 306–307 se hovoří krátce jen o mistrech) a řadovými členy těchto skupin atd. O sociometrii není v knize ani zmínka. Řešení těchto otázek by pro praxi zname-

nalo velmi mnoho, přispělo by k vytváření příhodného citového ovzduší na pracovištích a tím jak ke zvýšení produktivity práce, tak k psychickému zdraví jednotlivých pracovníků.

A. Jurovský ústojně spojuje vlastní zkušenosti a výsledky domácích (z velké části rovněž vlastních) výzkumů se znalostí výsledků zahraničních sociálních psychologů. Že to jsou téměř výhradně autoři západní (Bogardus, Cantril, Doob, Janis, Hofstätter, Lazarsfeld a další), vyplývá nutně ze současného stavu rozvoje sociální psychologie v jednotlivých zemích. Jurovský se přitom snaží o marxistickou interpretaci těchto výsledků, přesto se však nevyhnuł některým ideologickým nesprávnostem. Trpí jimi zejména kap. IV. a V.

Ve IV. kapitole je třeba mít vážné výhrady proti uvedenému třídění společenských skupin. Deklarativně toto třídění sice nemá „nahradit rozbor společenských skupin, útvarů a institucí, který podává sociologie, resp. historický materialismus“ (str. 123), v praxi však je s ním v rozporu. Nelze mít vážných námitek proti dělení skupin na malé (z—očí—do—očí) a širší, trvalé a přechodné, nebo na jejich dělení podle stupně organizovanosti, kritéria místa nebo podle cílů, které si kladou. Chybou je však, nedbá-li se rozdílu mezi skupinami vzniklými a existujícími nezávisle na vůli lidí (skupiny dané dělbu práce, třídy, vrstvy, národy) a skupinami vytvořenými záměrně za zájmovými a ideovými cíli (zejména institucionální skupiny jako strany, církve, sdružení atd.). Některé formulace A. Jurovského totiž vyznívají tak, jakoby autor v s e c h n y skupiny pokládal za závislé na vědomí. Dovidáme se např., že jedince, které „není ke své skupině konformní, fakticky přestává být jejím členem“ (str. 132) nebo, že „jedinec je jen potud členem velkých společenských skupin, pokud se s danou skupinou ztotožňuje aspoň v základních, podstatných otázkách“ (str. 166). Z toho by např. vyplývalo, že příslušník dělnické třídy je dělníkem nikoli díky svému postavení ve společenské výrobě, ale díky svému třídnímu vědomí; neuvědomělý dělník by nebyl dělníkem.

Mezi společenskými skupinami, které ovlivňují jednotlivce prostřednictvím komunikačních prostředků svými názory a míněním, jmenuje autor jedním dechem kmen, národ, politickou stranu a ideologické směry (str. 166) a neuvědomuje si zřejmě, že komunikační prostředky k šíření mínění jsou bezprostředně v rukou i n s t i t u c í, tedy ne národa ani ne přímo třídy, nýbrž slátu, politické strany, církve, zájmové organizace atp., zkrátka v ě d o m ě vytvářených útvarů, které jsou sice mluvčími objektivních zájmů skupin přímo závislých na materiálních společenských podmínkách, nejsou však s nimi totožné.

Ideově nedůsledná je také kapitola V., pojednávající o davových jevech. Na jedné straně se tu správně tvrdí, že tyto jevy je třeba chápat v celku společenského dění (str. 182), že mohou mít podle okolností pokrokový, konstruktivní, nebo brzdicí, destruktivní dosah (str. 176), zároveň však po vzoru buržoasních teoretiků v nich autor vidí především negativní jev; vůdcové davu jsou pro něj jenom „svůdci“ a „mravně nezodpovědnými“ a „rozumově méněcennými“ individuy a kolem nich vidí lidi „lehkověrné, nekritické“ atd. (str. 189—190, 215). Jde misty téměř o parafráze názorů Le Bonových, až na to, že Le Bon takto otevřeně napadal především revoluční davy a socialistické vůdce, kdežto Jurovský se soustřeďuje především na davy, které hrají objektivně negativní úlohu (davy výtržnické, lynčovací, panické). Odstavce pojednávající o jevech neodmyslitelných od revolučních hnutí, jakými jsou davové vzpoury a výrazové davy (manifestace, demonstrace), nejsou pak v souladu s celkovým negativním hodnocením davů.

Nehledě k těmto nedostatům přináší ovšem kniha množství cenných informací a podnětů k otázkám, které doposud přes svoji aktuálnost nebyly našimi teoretiky zodpovězeny. Je to kniha užitečná pro všechny, jejichž životním posláním je práce s lidmi: pro vedoucí pracovníky, vychovatele, propagandisty. Je žádoucí, aby po ní následovaly práce další, zejména takové, které by hlouběji analyzovaly dílčí úseky sociální psychologie a které by nás též seznamovaly s metodami sociálně-psychologického výzkumu.

Hanuš Steiner

Jiří Novozámský: Vyrovnávání ekonomické úrovně zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci (Praha, NPL, 1964, str. 175).

Základní motivaci knižní studie Jiřího Novozámského bychom snad mohli vyjádřit pomocí jedné z četných Marxových formulací o vztahu objektivních a subjektivních jevů: Že totiž není důležité to, co si jednotlivci nebo i celá třída představují jako cíl společenského vývoje, nýbrž že jde o to, co budeme skutečně nuceni ve shodě s ekonomickou realitou dělat. Převédeme-li tento poznatek do dnešní mluvy, pak jej lze obměnit i tak, že i socialismus představuje mimo jiné společnost, v níž existuje zjevná a vypjatý rozpor mezi skutečností a mezi idejemi. Je proto přirozené, že progresivnost socialismu je úzce spjata s vědeckým po-